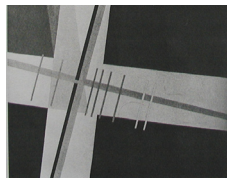

BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM
ÉPÍTÉSZMÉRNÖKI KAR
RAJZI ÉS FORMAISMERETI TANSZÉK

ÚJ PÁRHUZAMOK AZ ÉPÍTÉSZETI ÉS KÉPZŐMŰVÉSZETI FORMAALKOTÁSBAN

Üveges Gábor

PhD értekezés
tézisei
2007

AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYA

Az értekezés az építészet és képzőművészet XX. századi kölcsönhatását, szellemi kapcsolódási pontjait, vizuális gondolkodásban jelentkező párhuzamait vizsgálja. A figyelem elsősorban a későmodern időszakára irányul, de a tanulmány kitér a tárgyatól nem elválasztható előzményekre és történeti összefüggésekre egyaránt.

A tanulmány egyrészt történeti oldalról közelítve az építészet és képzőművészet XX. századi kölcsönhatásainak történetét követi – abban ciklikusságot fedezve fel – és a két művészeti ág egymás irányába való elmozdulásait vizsgálva talál új kapcsolódási pontokat. Másrészt a szemlélet és a formanyelv oldaláról közelítve – az architektonikus gondolkodás és a vizuális nyelv művészeti ágak közötti átjárást teremtő alternatíváit keresve – az absztrakcióban talál rá arra a szálra, ami összeköti építészet és képzőművészet, századelő és századvég, kora és késő modern egymástól sok tekintetben különböző tendenciáit és alkotóit, mintegy közös nevezőt teremtve látszólag ellentétes pólusok között is. Míg a többi művészeti ág kapcsolata áttételes és végső lényegi azonosságuk ellenére sajátos nyelvük élesen elválasztja őket egymástól, addig építészet és képzőművészet kapcsolatának különlegessége abban áll, hogy a XX. században a geometrikus absztrakció szelleme és nyelve direkt módon köti őket össze.

A geometrikus absztrakció (vizuális-architektonikus) gondolkodási mód és vizuális nyelv, gondolati és formanyelvi struktúra egyszerre. Egyrészt, az üresség, a hallgatás, a csend felé mutatva szellemi, etikai tartalmak, világszemlélet és értékhierarchia hordozója, másrészt olyan önnálló kommunikációs eszköz, vizuális nyelv amelynek működését, logikáját, grammatikáját már a századelő festészetének nagy "nyelvújítói" elkezdték kutatni. Az absztrakció olyan új paradigma a XX. századi művészetben – amely szemléleti és

funkcionális különbségek mögött meghúzódó – szellemi rokonságot és formanyelvi közös nevezőt egyaránt jelent a különböző művészeti ágak között a vizualitás területén. Az értekezés ezért az absztrakció szálára fűzi fel a két művészeti ágat összekötő szellemi, szemléleti, formanyelvi párhuzamok sorát, egy-egy építészetben és képzőművészetben is hangsúlyosan megjelenő - a vizuális kifejezésben központi szerepet játszó, szemléleti alternatívát is megtestesítő - alkotó és rendező elv, absztrakt formanyelvi képlet kapcsán tárgyalva nyelvi analógiákat és szellemi korrespondenciákat.

AZ ÉRTEKEZÉS CÉLJA

A tanulmány a két művészeti ág elkülönült területeit kívánja együtt látni - több olalról közelítve - történeti, szemléleti és a vizuális gondolkodásra és nyelvre vonatkozó szempontokat egyaránt figyelembe véve. Alapállítása, hogy a 60-as évektől építészet és képzőművészet XX. századi kölcsönhatásának újabb fejezete kezdődik, hogy a két művészeti ág szellemi korrespondenciái új formaalkotási párhuzamokban nyilatkoznak meg, hogy a kép architektúrája és az architektúra képe tisztán átsejlik egymáson nemcsak a századelőn, de az ezredvégen is.

Célja egyrészt annak megmutatása, ahogyan a későmodern időszakában a két művészeti ág gondolati és formanyelvi struktúrái összefonódnak, alkotó és rendezőelveik, módszereik és reflexióik hasonlóságokat mutatnak, ahogyan a képzőművészet felől érkező - a vizuális gondolkodás oldaláról nyert inspiráció - a filozófiai gondolkodás bölcselet felől érkező impulzusai mellett jelentős hatást gyakorol a XX. század utolsó harmadának építészetére.

Másrészt a tanulmány történeti oldalról közelítve elsősorban azokra a diszciplína határain átlépő, mindkét művészeti ágban megfigyelhető elmozdulásokra irányítja a figyelmet, amelyek nyomán a XX.századi építészet és képzőművészet példátlanul közel került egymáshoz és amelyek megteremtették közvetlen kölcsönhatásuk lehetőségét, illetve lehetővé tették - az értekezésben tárgyalt - közös vonások, párhuzamok megjelenését.

Harmadrészt - a vizuális gondolkodás kérdéseire, a geometrikus absztrakt formanyelv logikájára, grammatikájára irányuló részletekbe menő figyelemmel - a tanulmány a gondolat formává válásának, vizualizálásának, térbefogalmazásának művészeti ágakat összekötő közös utjait és lehetőségeit kívánja feltárni és bemutatni építészeti és képzőművészeti alkotások egymásmellé állításával, a két művészeti ág formaalkotási gyakorlatában eddig nem vizsgált párhuzamok feltérképezésével és elemzésével. Ezen belül a mindkét művészeti ágban megjelenő formanyelvi képletek, struktúrák jelentésének kontextusfüggősége kapcsán az értekezés azt vizsgálja, hogy az építészetben a késő modern időszakában hogyan jelennek meg nóvumként olyan formakoncepciók, olyan nyelvi és térfelfogási hagyományok amelyek a képzőművészetben találnak rá eredetükre, hogy az architektúra hogyan alkalmazza azokat a vizuális nyelvi struktúrákat amelyeket a képzőművészet korábban már feltárt, illetve, hogy ezek a formanyelvi képletek hogyan változtatják meg jelentésüket az ezredvégi építészet kontextusában.

A tanulmány a két művészeti ágat a későmodern időszakában összekötő alkotó- és rendező elvek, jellemző formanyelvi képletek, formaalkotást illető közös vonások részletes bemutatását végzi el.

Ezek többek között; a négyzetes struktúrák mindkét művészeti ágban tovább élő kultusza,

- az ismétlés, a sokszorozás, az extrém repetíció új típusú rendet teremtő, tudatos alkotó és rendező elvként megjelenő alaplételei,
- az elfogadás, az áthatás, a transzparencia és transzformáció

stabilitást megkérdőjelező, a mozgás problémájához is kapcsolódó képletei,

- az elanyagtalanítás vagy az anyagi minőségekre irányuló elmélyült figyelem,

- a dezintegráció és fragmentáció illetve vele szemben az osztatlanság és az egység eszméje,

amelyek olyan az adott korszakra jellemző alapproblémákhoz kapcsolódnak, olyan szemléleti alternatívákat, szellemi attitűdöt testesítenek meg, amelyek a változó világ és művészet szemléleti háttér, illetve az alkotói szándékok függvényében kerülnek előtérbe, vagy szorulnak háttérbe, kerülnek átértelmezésre, vagy töltődnek fel teljesen új tartalommal és ennek révén messze túl mutatnak a formaalkotás kérdésein és az esztétikai szférán.

Az értekezés ugyanazon - az előzőekben említett szemléleti alternatívákat megtestesítő - rendező és alkotóelvek, formanyelvi képletek hangsúlyos jelenlétét mutatja ki mindkét művészeti ágban és ennek révén kíván rámutatni építészet és képzőművészet szellemi korrespondenciáktól elválaszthatatlan – a késő modern időszakában megjelenő – új formaalkotási párhuzamaira.

AZ ÉRTEKEZÉS MÓDSZERE

A két művészeti ág kapcsolódási pontjainak, szellemi és formaalkotási párhuzamainak összetett kérdését - az egyoldalúsághoz vezető leszűkítést és leegyszerűsítést elkerülendő - a tanulmány több szempontból közelíti meg, történeti, világ- és művészetszemléleti, formanyelvi vonatkozások metszéspontjába állítva értelmezi és kívánja megragadni.

Egyrészt történeti oldalról vizsgálja a két művészeti ág kapcsolatát és egymásra hatását a XX.században. Másrészt az összehasonlító elemzés módszerével élve, építészeti és képzőművészeti

alkotások párba állításával, és egymásra vetítésével kívánja kirajzolni a két művészeti ágat – a század utolsó harmadában – összekötő szálakat, kapcsolódási pontokat, szellemi, szemléleti és formaalkotásbeli párhuzamokat.

A tanulmány a vizuális gondolkodás és nyelv, forma és formaalkotás kérdéseivel – wölfflini értelemben – a szemlélettel való nem megbontható összefüggésében foglalkozik és ebben a szellemben tárgyalja ugyanazon alkotó és rendező elvek, formanyelvi képletek és alakzatok építészetben és képzőművészetben való megjelenését és jelentésváltozásait történetét.

A szakirodalomban építészet és képzőművészet kapcsolatát a XX. századra, különösen pedig a század utolsó harmadára vonatkozóan viszonylag kevés mű állítja vizsgálatának középpontjába, ugyanakkor mind építészeti, mind képzőművészeti oldalról számos tanulmányban érintik ezt a kérdéskört. A két művészeti ágat összekötő formanyelv és a formaalkotás kérdéseit vizsgálva az értekezés nagyban támaszkodik Németh Lajos: A művészet sorsfordulója című könyvében - a fiedleri önelvű vizualitás kapcsán - a vizuális gondolkodásról és nyelvről írott passzusaira, építészeti oldalról Charles Jencks: A késő modern építészet retorikája című - a késő-modern építészet nyelvét analizáló - képességjére, illetve verbalitás és vizualitás viszonyának értelmezése kapcsán Gottfried Boehm: A kép hermeneutikájához című írására.

AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

A tanulmány a bevezetés után témáját három fejezetben tárgyalja. Az első fejezet „A Modern építészet és az absztrakt festészet közös genezise” címmel három fázisra bontva azt a

folyamatot írja le, amelynek során a képzőművészet egy tendenciájában absztrakttá és architektonikussá válik, illetve az architektúra irányába mozdul el és ami azután lehetővé teszi az építészet számára, hogy a képzőművészettől közvetlenül bizonyos szemléleti és struktúra- szervezési alapelveket kölcsönözzön.

Az „Elvi, szemléleti és formanyelvi párhuzamok az építészetben és a képzőművészetben az avantgarde művészet expanziójának és a Modern építészet kibontakozásának időszakában” című fejezet, nyolc szempontból (gesamtkunstwerk, technicizmus, tradícióellenes érzület, tabula rasa, kulturális internacionalizmus, redukció, kollektivizmus és individuum ellenesség, formanyelv) mutat ki alapvető analógiákat a két művészeti ág között a századelő idején.

A harmadik fejezet – az előző két részben felvázoltak háttere előtt – „Új párhuzamok az építészeti és képzőművészeti formaalkotásban” címmel tér rá a tanulmány fő témájára a két művészeti ág kapcsolatának a XX. század utolsó negyven évében zajló fejleményeire. A fejezet röviden érinti a két művészeti ág hatvanas évek után megjelenő tendenciái közötti megfeleléseket, analóg mozzanatokot. Ezután az építészetet és képzőművészetet közvetlenül összekötő architektonikus gondolkodás és geometrikus absztrakció kapcsán a közös formanyelvre részletekben menően kitérve a vizuális gondolkodás és nyelv természetét, illetve e nyelv mindkét művészeti ágban megjelenő a XX.századra jellemző grammatikai alpműveleteit vizsgálja. Végül építészeti és képzőművészeti alkotások párba állításával és összehasonlító elemzésével tizenkét rövid tanulmányban fókuszál rá építészet és képzőművészet, illetve építészek és képzőművészek közötti világ- és művészetszemléleti, formanyelvi hasonlóság és különbözőség problémájára és a geometrikus absztrakció logikája mentén haladva képet ad a két művészeti ágat a vizsgált korszakban összekötő szemléleti és formanyelvi alternatívákról.

AZ ÉRTEKEZÉS TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

1. TÉZIS

A XX. századi építészet és képzőművészet minden korábbinál közvetlenebb kölcsönhatásának előfeltételeit és lehetőségét az teremti meg, hogy a XIX. század végétől kezdődő hosszú folyamat eredményeképpen a képzőművészet egy jelentős tendenciája a századelő időszakára absztrakttá, egyúttal architektonikussá válik, azaz az építészet irányába mozdul el.

A festészet útja az illúziókeltő ábrázolástól az absztrakcióig – a kora modern időszakáig lezajló - három lépcsős folyamat, amely a „tárgyközelségtől” kiindulva, a „tárgytól távoli” fázison át, a „tárgynélküliségig” jut el és egyúttal az architektúrához való közeledés fázisait is láthatóvá teszi.

A konstruktivista, illetve a geometrikus absztrakt művészet metaforikus értelemben építészetté válik a század elején, és ez teszi lehetővé a kibontakozó modern építészet számára, hogy a festészetől kölcsönözze szemléleti és struktúraszervezési alapelveit, mert hogy ezek az alapelvek részben architektonikusak voltak, illetve a már említett elmozdulási folyamat eredményeképpen a geometrikus absztrakció nagy "nyelvújítóinak" festészetében architektonikussá váltak.

2. TÉZIS

A modern és késő modern építészet és a képzőművészet geometrikus absztrakt vonulata közötti korrespondenciák alapja:

- a közös genezis és fejlődéstörténet
- a művészeti ágak közötti különbségeket felülíró szellemi rokonság, ami a modernitás, a modern alapértékek, a társadalmi-művészeti

- modernség melletti elkötelezettség fundamentumán áll,
- a szerkezethez való megváltozott viszony, ami mindkét művészeti ágban a huszadik században bekövetkezett világ és művészetszemléleti változást mutatja,
 - az esztétikai kérdéseken messze túlmutató közös nevező, amely az absztrakció révén mindkét művészeti ágat a redukció, az üresség, a „szinte semmi” irányába vezeti,
 - a közös formanyelv és vizuális grammatika,
 - a posztmodern fordulat után beállt szemléletváltás hasonlósága.

3. TÉZIS

Építészet és képzőművészet XX. századi kapcsolata párhuzamok és egymásrahatások, illetve ezek mértékét messze meghaladó egymás irányában való kölcsönös elmozdulások történetével jellemezhető és írható le. Mig a századelőn a képzőművészet - átlépve művészeti ágának határait - elmozdul az architektúra irányába, addig a század utolsó harmadában, mintegy válaszképpen, az építészet lép ki saját diszciplinájának határai közül a képzőművészet irányába mozdulva el; az inga századeleji kilengését ellenkező oldali kilengés követte a századvégen.

Mig a századelőn a hagyományosan autonómnak tartott képzőművészet lép ki saját művészeti ágának határai közül és mozdul el - a konstruktivizmus révén - közvetlen társadalmi hasznosságra törekedve a gyakorlati szféra, az architektúra felé, addig a századvég felé közeledve az építészet - elsősorban a legradikálisabb

ilyen irányu gesztusokat tévő dekonstruktivizmus révén - feszegeti és rajzolja át saját diszciplinájának határait és vezeti a gyakorlati hasznossághoz kötött architektúrát az építészet megújításának szándékával bizonyos anti-funkcionális vonásokat is felvéve az elvont szellemi értékek, az autonom művészet, a filozófia irányába és közelíti ily módon a képzőművészethez. A két társművészet egymás irányába tett elmozdulásai, illetve a diszciplína újra definiálására tett mindkétoldali kísérletek pontosan mutatják a szellemi klimában, gondolkodásmódban bekövetkezett változást, jelzik a szemléletváltozás irányát, egyben leírják történetét.

4. TÉZIS

A két művészeti ág XX. századi kapcsolatának egyik sajátossága az, hogy nem csak a kortárs és az egymást követő korszakok festészete, szobrászata és architektúrája mutat párhuzamokat, de az ellentétes pólusok, a századelő képzőművészete és a századvég építésze, kora és későmodern is áthatásba kerülnek interdiszciplináris tekintetben is.

A két művészeti ág mintegy hatvan év különbséggel egymás irányában elmozduló tendenciái az építészet és képzőművészet közötti határterületre ellenkező oldalról lépnek be és a kölcsönös elmozduláson túl bizonyos tekintetben közös nevezőre is találhatnak.

5. TÉZIS

A későmodern időszakával építészet és képzőművészet XX. századi kölcsönhatásának történetében új fejezet kezdődik, a szellemi korrespondenciák új formaalkotási párhuzamokban nyilatkoznak meg, a kép architektúrája és az architektúra képe tisztán átsejlik egymáson a századelő után az ezredvégen is.

Az építészet egyes megújulást kereső tendenciái és alkotói formaalkotási-nyelvi repertoárjukat úgy szélesítik ki, hogy a geometrikus absztrakt nyelvhasználat olyan területeit is művelés alá vonják, ahol korábban csak a képzőművészet volt jelen. Ennek nyomán az absztrakt formanyelv öntörvényű, immanens logikája építészeti kontextusban is kikényszerít olyan megoldásokat amelyek a képzőművészetben már korábban megjelentek.

6. TÉZIS

Építészet és képzőművészet XX. századi kölcsönhatásának történetében ciklikusság figyelhető meg. A hatvanas évektől kezdődően megismétlődik a két művészeti ág egymásrahatásának az a koreográfiája, ami a koramodern időszakában egyszer már lejátszódott. A vizualitás területén a képzőművészet geometrikus, struktúraelvű, minimalista irányzatai a századvég felé tartva – egy más szellemi klimában, egy más történeti szituációban de - ugyanazt a szerepet töltik be, mint a neoplaszticizmus és a szuprematizmus és a konstruktivista törekvések töltötték be a századelőn.

A hatvanas években – a századelőhöz hasonlóan - a képzőművészet egy jelentős tendenciájában architektonikussá válik, azaz az absztrakció hűvös, analitikus, geometrikus szárnya, apollóni oldala jelenik, illetve erősödik meg a dionüzoszi oldalt képviselő (a századelőn az expresszionista, a század második felében az absztrakt expresszionista) törekvésekkel szemben. Ennek nyomán mindkét történeti korszakban a művészeti kutatások egyik fő iránya a geometrikus absztrakció, az architektonikus gondolkodás terepére helyeződik át, és itt - a századelőn a szuprematizmus, neoplaszticizmus és a konstruktivista törekvések, a hatvanas évektől pedig a struktúraelvű és minimalista törekvések révén - az építészet és képzőművészet határterületein zajló kutatómunka olyan eredményeket hoz, amely új utakat nyit az építészet számára is.

7. TÉZIS

Építészet és képzőművészet közötti XX.századi korrespondenciák vizsgálata során három különálló típus figyelhető meg:

- **az egyik típus esetében mind a szemlélet, mind a formanyelv, tekintetében párhuzamosan fennálló megfelelésekről van szó,**
- **a másik típust formanyelvi párhuzamok és alapvető szemléleti különbségek egyidejű jelenléte jellemzi, amely ellentmondásos viszonyban azonban a kibékíthetetlennek tűnő szemléleti ellentétek mögött egy mélyebb szinten a geometrikus absztrakció szelleme bizonyos alapértékek tekintetében mégiscsak közös nevezőt teremt,**
- **a harmadik típus tekintetében formanyelvi párhuzamok egyáltalán nincsenek, a közös vonások kizárólag a szemlélet szintjén jelentkeznek.**

Az első típus - az építészet és képzőművészet között a szemlélet és a formanyelv szintjén egyaránt meglévő párhuzamok - példája a minimalista művészet és a későmodern illetve a minimalista építészet között fennálló érintkezési pontok, megfelelések sora.

A második típus - a formanyelvi párhuzamok és az alapvető szemléleti különbségek egyidejű jelenlétének - példája a képzőművészeti konstruktivizmus és építészeti dekonstruktivizmus ellentmondásos kapcsolata. Bármennyire is távol van a két egymástól időben is távolos művészeti illetve építészeti tendencia világ és művészetszemlélete, de a közöttük lévő formanyelvi párhuzam mégsem a véletlen jelentés nélküli játéka. A közöttük fennálló formanyelvi folyamatosság rámutat arra hogy - a korszellem változásából eleve fakadó alapvető szemléleti különbségeik ellenére - egy mélyebb szinten az avantgarde képzőművészeti és a neoavantgarde építészeti irányzatot szellemi korrespondenciák is összekötik.. Egyfelől az avantgardista attitűd, az új iránti fogékonyság, az experimentalizmus, az elméleti érdeklődés, a technicizmus, másfelől a természet, a kontextus, a klasszikus tradíció

iránti közömbösség szempontjából a gondolkodásmódot és a szellemi beállítottságot illető alapvető kérdésekben a folyamatosság szintén jelen van és egy paradox formanyelvi kontinuitásban, ugyanazon formanyelv ellenkező jelentéssel való használatában nyilvánul meg.

A harmadik típus esetében az építészet és képzőművészet közötti megfelelések kizárólag a szemlélet, a koncepció szintjén vannak jelen, ami az építészetnek az irodalomhoz és a zenéhez való kapcsolatát jellemző képletekhez való visszatérést jelenti a képzőművészet esetében is. Ennek példája, ahogyan a posztmodern építészet és a transzavantgarde festészet egyaránt a klasszikus tradíció felé, a radikális eklekticizmus és szubjektivizmus irányába mozdul, ugyanakkor a formanyelv szintjén eltávolodnak, mert mindkét tendencia feladja a közös nevezőt jelentő geometrikus absztrakciót.

8. TÉZIS

Építészet és képzőművészet szintézise a huszadi században többnyire nem (csak) azon a hagyományos módon valósul meg, hogy az architektúra a társművészetek egységét, az összművészeti alkotást megteremtve a képeket, szobrokat magába fogadja, hanem úgy is, hogy az építészet maga is azokat szemléleti, közelítési alternatívákat, alkotó és rendező elveket, formaalkotási és nyelvhasználati metódusokat használja fel, fejleszti tovább, amelyek a festészet és a szobrászat kutatásai során ismertté válnak, így módon mintegy magába építi a szobrászat és festészet elméleti, esztétikai, formanyelvi tapasztalatait is. Ennek nyomán az ezredvégen számos jelentős épület – legyen az a legbonyolultabb térkonstrukció vagy a legaszketikusabb minimalista mű – olyan műtárgyként jelenik meg, amely építészeti értékei mellett egyidejűleg jelentős képzőművészeti kvalitásokat is hordoz és így módon építészet és képzőművészet között akkor is új típusú szintézist teremt, ha egyetlen festményt vagy szobrot sem fogad magába.

AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEINEK GYAKORLATI FELHASZNÁLATÓSÁGA

A tanulmány hozzájárul a két művészeti ág közötti összefüggések, kölcsönhatások és kapcsolódási pontok megismeréséhez, a közöttük lévő határterületek feltérképezéséhez. Ennek révén - a Rajzi és Formaismereti Tanszék munkájához szorosan kapcsolódva - kiszélesíti egy olyan oktatási gyakorlat alapjait, amely a két művészeti ág közötti átjárhatóságon, interdiszciplináris gondolkodáson alapul és amely a képzőművészet területét az építészképzés során az architektonikus gondolkodás, a struktúra és térszervezés, a vizuális nyelv és a látás iskolájává teszi.

TÉMÁHOZ TARTOZÓ SAJÁT PUBLIKÁCIÓK

A kép architektúrája és az architektúra képe

Moholy- Nagy László konstruktivista művészete és Peter Eisenman dekonstruktivista építészete,

Utóirat - a Régi - új Magyar Építőművészet melléklete 2004/5

Mimezis and Abstraktion

Periodica Polytechnika Architectura

elfogadva: 2004

Kép - Tér - Architektúra

Architektonikus gondolkodás síkon és térben , forma és térszervezés két és három dimenzióban

Egyetemi jegyzet, 2004

A kép architektúrája és az architektúra képe

Geometria kontra organikus forma, derékszög és hullámvonal, ráció és érzelem

Műszaki Szemle - Erdélyi Magyar Tudományos Társaság 2004/28

Artistic Creativity in the Academic Training of Architects

Az ismeretlen forma - BME Rajzi és Formaismereti Tanszékének művészeti és tudományos periodikája, 2004/1-2

A verbalitás, a vizualitás, a zene és a mozgás nyelve

Az ismeretlen forma - BME Rajzi és Formaismereti Tanszékének művészeti és tudományos periodikája, 2005/1-2

A címloldalon Moholy - Nagy László : A pn 3 című képe és a Peter Eisenman tervezte Wexner Center középső szintjének alaprajza látható.